

Konstruktiot osana vuorovaikutusta

Jarkko Niemi: *Myönnyttelyn käytänteitä. Erimielisyys ja yhteisymmärryksen rakentaminen vuorovaikutuksessa.* Helsinki: Helsingin yliopisto 2015. 63 s. (+liitteet). ISBN 978-951-51-0602-5.

Jarkko Niemen väitöskirjassa tarkastellaan suomen kielen konstruktioita, joilla on myönnyttelevä funktio. Tutkimus kiinnittyy teoreettis-metodologisesti keskusteluanalyysiin, vuorovaikutuslingvistiikkaan ja konstruktiokielioppiin. Se koostuu neljästä aikaisemmin julkaistusta artikkelista ja yhteenvedo-osioista. Kaikki artikkelit on julkaistu korkeatasoisilla foorumeilla, kaksi *Virittäjässä* ja kaksi *Journal of Pragmatics* -lehdessä.

Tutkimus muodostaa linjakkaan ja yhtenäisen kokonaisuuden. Artikkeleissa tarkastellaan neljää konstruktioiden ryhmää, jotka kaikki toimivat myönnyttelevässä tehtävässä. Yhteenvedon johdantoluvussa (s. 6) Niemi muotoilee koko tutkimukselle yhtenäiset ja selkeät tavoitteet. Tavoitteena on tutkia 1) myönnyttelevien rakenteiden vuorovaikutuksellisia tehtäviä, 2) eri rakenteiden valintaan vaikuttavia tekijöitä ja 3) yleisemmällä tasolla konstruktioiden asemaa sosiaalisessa toiminnassa. Näistä erityisesti kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen hän onnistuu vastaamaan erinomaisesti. Kolmannen kysymyksen osalta vastaukset jäävät vielä melko alustaviksi, mutta toisaalta kyseessä on niin laaja tutkimusongelma, ettei yhden tutkimuksen voi odottaakaan siihen vastaavan.

Niemi käyttää tutkimuksessaan monenlaisia aineistoja: ääni- ja videonauhoitettuja keskusteluaineistoja, chat-aineistoa, Google-hakujen perusteella poimittuja esimerkkejä, Kielipankin sanomalehtikorpuksia ja kaunokirjallisuudesta poimittuja katkelmia. Kuten hän

toteaa, aineistot ovat luonteeltaan varsin erilaisia: vuorovaikutus ilmenee niissä eri tavoin. Luova aineistojen kokoaminen erilaisista lähteistä on tässä tutkimuksessa kuitenkin välttämätöntä, koska tutkitut ilmiöt ovat osin erittäin harvinaisia.

Tausta ja lähtökohdat

Niemen tutkimus ponnistaa ennen kaikkea vuorovaikutuslingvistiikan perinteestä. Vuorovaikutuslingvistiikalla on fennistiikassa ja erityisesti Helsingin yliopistossa vahvat ja jo melko pitkätkin perinteet. Niemen tutkimus on kuitenkin fennistiikan näkökulmasta uraauurtava siinä mielessä, että siinä yhdistetään käsitteäkseni ensimmäisen kerran eksplisiittisesti konstruktiokielioppi ja keskusteluanalyysi teoreettis-metodologisina perinteinä. Läheisimpänä edeltäjänä voi pitää Merkitys, tilanne ja toiminta -hanketta (ks. Etelämäki, Herlin, Jaakola & Visapää 2009), jossa yhdisteltiin keskusteluanalyysia ja kognitiivista kielioppia ja hyödynnettiin konstruktioin käsitettä sitoutumatta kuitenkaan varsinaisesti konstruktiokielioppiin (esim. Seppänen & Herlin 2009).

Kuten Niemi itsekkin yhteenvedo-osassa toteaa (s. 9), keskusteluanalyysi ja konstruktiokielioppi ovat lähtökohdiltaan varsin erilaisia tutkimusperinteitä. Siinä missä keskusteluanalyysissa tarkastellaan kielenkäyttöä toiminnan näkökulmasta ja keskitytään puhujien julkisesti näkyvillä oleviin orientaatioihin, konstruktiokieliopissa kieltä lähestytään kognitiivisesti: konstruktioiden katsotaan olevan muodon ja merkityksen yhteenliittyviä, joilla on jonkinlainen edustus puhujan kognitiivisessa. Nähdäkseni Niemen tapa yhdistää eri perinteet on empiirisesti onnistunut: hän pystyy vakuuttavasti osoit-

tamaan, että konstruktiolla on merkitystä vuorovaikutuksen kannalta ja että vuorovaikutusfunktiot on näin ollen mielekästä tuoda osaksi konstruktioiden kuvausta. Teoreettisesti Niemi ei kuitenkaan pureudu lähtökohtiensa väliseen jännitteeseen erityisen syvällisesti. Etenkin kognitiivisen näkökulman merkitys jää hieman avoimeksi ja kognitio käsitteenä irralliseksi. Niemi esimerkiksi esittää mielenkiintoisen tulkinnan, jonka mukaan ”sosiaalisen toiminnan vakiintunut jakso, toimintasarja, voi olla konstruktion liittyvää kehyssemanttista tietoa” (s. 51). Hän ei kuitenkaan paneudu tarkemmin kehyssemantiikkaan kognitiivisesta näkökulmasta. Niemen tutkimustulokset tarjoaisivat mielenkiintoisen mahdollisuuden keskustella enemmänkin siitä, millä tavoin ja millä perusteilla kielenkäytöstä tehtyjä yleistyksiä voidaan kytkeä puhujien kognitioon (ks. esim. Määttä 2000: 208–209).

Luvuissa 2.2–2.4 Niemi käy läpi tutkimuksen keskeisimmät käsitteet: preferenssijäsennyksen ja siihen perustuvan peruskonsessiivin skeeman, linjaan asettumisen sekä episteemisyyden. Hän osoittaa tuntevansa relevantin aikaisemman kirjallisuuden ja hän myös onnistuu rakentamaan niistä omaan tutkimukseensa sopivan käsiterakennelman kuvaamaan tutkimiansa myönnyttelyrakenteiden hienovaraisia vivahteita. Keskeisimmäksi käsitteeksi hahmottuu linjaan asettuminen. Niemi pohtii sitä ansiokkaasti suhteessa preferenssiin ja osoittaa, miksi se sopii preferenssiä paremmin hänen tutkimiansa rakenteiden kuvaukseen. Toisaalta hän ei tarkastele linjaan asettumisen suhdetta affiliaatioon. Tätä voi pitää siinä mielessä puutteena, että hän näyttäisi käyttävän linjaan asettumisen käsitettä sellaisissakin tapauksissa, joissa aikaisemmissa tutkimuksissa olisi puhuttu affiliaatiosta (esim. Stivers 2008; Stivers, Mondada & Steensig 2011). Oman tutkimuksensa sisällä Niemi kuitenkin käyt-

tää linjaan asettumisen käsitettä johdonmukaisesti.

Artikkelit

Väitöskirjan neljässä artikkelissa Niemi tarkastelee neljää erilaista myönnyttelävää konstruktiota tai konstruktioiden ryhmää. Vaikka kaikkia myönnyttelviä rakenteita ei tietenkään ole mahdollista käsitellä yhdessä tutkimuksessa, artikkelit tarjoavat laajan läpileikkauksen erilaisista samantyyppisissä tehtävissä esiintyvistä konstruktiosta.

Artikkelissa ”Myönnyttelymuotti – erimielisyyttä enteilevä samanmielisyyden konstruktiota” (*Virittäjä* 114: 196–222) tarkastellaan konstruktiota, joka rakentuu modaaliverbistä, *-hAn*-liitepartikkelista, sävypartikkelista *sitä* ja A-infinitiivistä (esimerkiksi *voihan sitä noinkin ajatella*). Artikkelin keskeisenä havaintona on, että konstruktiolla on kahdenlaista käyttöä. Yhtäältä sillä voidaan rakentaa yhteisymmärrystä. Tällöin modaaliverbinä on yleensä *voida*. Toisaalta muuttia voidaan käyttää affektisesti, kontrastia implikoivasti. Tällöin käytetään yleensä muita modaaliverbejä, *saada*, *sopia* tai *passata*. Tutkimustulokset ovat uskottavia ja kiinnostavia; niiden merkitystä suhteessa aikaisempaan tutkimukseen olisi voinut pohtia enemmänkin.

Artikkelissa ”Tiedon rajat ja vuorovaikutus: toteamukseen tai vaihtoehtokysymykseen vastaavat VOI OLLA -rakenteet” (*Virittäjä* 117: 201–241) Niemi käsittelee neljää toisilleen läheistä rakennetta: *voi olla*, *se voi olla*, *voi se olla* ja *voihan se olla*. Artikkelin keskeisenä tavoitteena on osoittaa, että nämä rakenteet edustavat neljää eri konstruktiota. Tavoitteena on myös osallistua keskusteluun konstruktioiden luonteesta ja osoittaa, että konstruktiota voidaan erotella niiden vuorovaikutusfunktion perusteella. Aineiston analyysi osoittaakin, että nämä konstruktiot voidaan erottaa toisistaan muun

muassa osallistujien episteemiseen asemaan liittyvien orientaatioiden ja konstruktioiden sekventiaalisen aseman perusteella.

Artikkelissa ”Combining clauses in interaction: the *voi olla että* ’(it) may be that’ utterance in Finnish” (*Journal of Pragmatics* 77: 80–96) tarkastellaan lausumia, joissa *voi olla* -ilmausta seuraa *että*-alkuinen jakso. Tämä osatutkimus kytkeytyy myönnyttelyn lisäksi aikaisempiin syntaktista alisteisuutta koskeviin tutkimuksiin, erityisesti niihin, joissa kritisoidaan perinteistä alisteisuuskäsitystä (esim. Thompson 2002). Niihin verrattuna Niemen tutkimuksessa on uutta se, että siinä vertailaan alisteisuutta kahdessa sekventiaalisessa asemassa, sekvenssin aloittavissa ilmauksissa ja responsiivisissa ilmauksissa. Niemi osoittaa, että ne ovat erilaisia sekä episteemisyden että alisteisuuden näkökulmasta.

Artikkelissa ”Two ’yeah but’ formats in Finnish: the prior action engaging *nii mut* and the disengaging *joo mut* utterances” (*Journal of Pragmatics* 60: 54–74) tarkastellaan *joo mut* ja *nii mut* -ilmauksia myönnyttelyn käytänteinä. Artikkelin alussa esitellään aikaisempaa tutkimusta muiden kielten (englannin, saksan ja tanskan) vastaavista ilmauksista. Näissä tutkimuksissa on osoitettu, että ilmausten prosodia vaikuttaa niiden tulkintaan. Suomen kielessä on sen sijaan kaksi leksikaalista varianttia. Niemen tarkoituksena on tutkia, voitaisiinko suomessa ilmaista leksikaalisesti sellaisia eroja, jotka muissa kielissä ilmaistaan prosodian avulla. Hän osoittaaakin vakuuttavasti, miten *joo mut* on edeltävän puhujan toimintalinjan sulkeva, kun taas *nii mut* on sitä jatkava.

Lopuksi

Vuorovaikutuslingvistiikka on haastava tutkimuksen lohko – sekä tutkimuksen

tekijälle että lukijalle – siinä mielessä, että se vaatii pienten kielenkäytön ja vuorovaikutusrakenteiden nyanssien erottelemista. Tutkijan on myös hallittava sekä vuorovaikutustutkimuksen että kieliopin käsitteet. Niemi onnistuu nähdäkseen tässä erinomaisesti. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että lähikonstruktioilla on vuorovaikutuksessa erilaisia tehtäviä. Hän myös liittää tutkimustuloksensa relevanttiin aikaisempaan kirjallisuuteen ja osoittaa niiden kontribuution suhteessa siihen. Tutkimus on merkittävä lisä sekä fennistiseen että kansainväliseen vuorovaikutuslingvistiikan perinteeseen.

ESA LEHTINEN
etunimi.sukunimi@uva.fi

Lähteet

- ETELÄMÄKI, MARJA – HERLIN, ILONA – JAAKOLA, MINNA – VISAPÄÄ, LAURA 2009: Kielioppi käsitteistyksenä ja toimintana. Kognitiivista kielioppia ja keskustelunanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113 s. 162–187.
- MÄÄTTÄ, URHO 2000: Mistä on pienet säännöt tehty? – *Virittäjä* 104 s. 203–221.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – HERLIN, ILONA 2009: Kuvauksista seurauksiin. Kaksiulotteinen konstruktio *nii A että*. – *Virittäjä* 113 s. 213–245.
- STIVERS, TANYA 2008: Stance, alignment, and affiliation during storytelling. When nodding is a token of affiliation. – *Research on Language and Social Interaction* 41 s. 31–57.
- STIVERS, TANYA – MONDADA, LORENZA – STEENSIG, JAKOB 2011: Knowledge, morality and affiliation in social interaction. – Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.), *The morality of knowledge in conversation* s. 3–24. Cambridge: Cambridge University Press.

THOMPSON, SANDRA A. 2002: "Object complements" and conversation. Towards a realistic account. – *Studies in Language* 26 s. 125–164.

Tutkimus suomalaisten maallikoiden metakielestä

Aila Mielikäinen & Marjatta Palander:
Miten suomalaiset puhuvat murteista?
Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä.
Suomi 203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014. 260 s.
ISBN 978-952-222-538-2.

Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin kirjassa *Miten suomalaiset puhuvat murteista?* tarkastellaan, miten suomalaiset maallikot nimeävät ja kuvailevat kieli-
muotoja ja kielenpiirteitä. Tavoitteena on yhtäältä selvittää, minkälaisin käsittein ja termein murteista ja muista varieteeteista, kuten slangista, puhutaan. Toisaalta teoksessa esitellään, millaisia piirteitä maallikot murteista ylipäänsä tunnistavat.

Kirjassa käsitelty tutkimusaineisto on peräisin arkistokokoelmista ja parin viime vuosikymmenen aikana valmistuneista kansanlingvistikäsitteistä. Lisäksi mukana on aineistoa 1970- ja 1980-luvuilla tehdyistä sosiolingvistikäsitteistä tutkimuksista. Esimerkkejä on poimittu sekä kyselylomakeaineistoista että haastatteluista. Kirjassa (s. 12) mainitaan, että "tavoitteena on ollut koota yhteen – – kaikki Suomessa tähän mennessä tehty kansanlingvistinen tutkimus". Ilmeisesti tässä tarkoitetaan kuitenkin vain fennistisiä tutkimuksia.

Koko tutkimuksen pohjana oleva aineisto ja esimerkistö on koottu sähköiseksi kansanlingvistiseksi sanakirjaksi (<http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteis-tapuhutaan>), joka on kansanlingvistikäsitteistä aiheesta tutkimusta tekeväle todellinen

aarreaitta. Sanakirjasta selviää esimerkiksi, mitä suomen murretta on kuvattu *lörtsypuheeksi* ja mitä aluepuhekieltä taas *Elvis-tyyliseksi*. Kansanlingvistikäsitteistä kiinnostunut tutkija voi sanakirjasta myös selvittää, ovatko muualla Suomessa asuvat maallikot kuvanneet tiettyjä kielenilmiöitä (esimerkiksi diftongin avartumista) samanlaisin sanankäntein kuin oman tutkimuksen informantit.

Miten suomalaiset puhuvat murteista koostuu kahdestatoista luvusta, joista ensimmäinen on hyvin lyhyt johdanto ja viimeinen tiivis loppukatsaus. Johdantoa seuraavat luvut ovat taustoittavia, ja niissä luodaan katsaus kansanlingvistikäsitteeseen, metakieleen sekä tutkimuksen aineistoon. Näiden lukujen jälkeen tarkastellaan, miten maallikot nimeävät, evaluoivat ja määrittelevät suomen eri varieteetteja ja minkälaista termistöä tällainen metakieli sisältää. Teoksen loppupuolella esitellään piirteitä, joita maallikot ovat murteista havainneet, maallikoiden suhtautumista kielen muuttumiseen ja vaihteluun sekä maallikoiden luonnehdintoja murteiden prosodiasta. Tarkastelen seuraavaksi tutkimusta luvuittain.

Metakieli ja menetelmät

Kirjan johdantoluvussa määritellään muutamia kansanlingvistikäsitteiden keskeisiä termejä (esim. *maallikko*) sekä kerrotaan käytetystä aineistosta ja sen rajaamisesta. Toisessa luvussa esitellään kansanlingvistikäsitteistä tutkimusta, ja alaluku 2.1 on otsikoitu